

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2022, s. 8: 71-88

**Aslan Su İlişkisi ve Mimariye Yansımasına Dair Bir Örnek:
Geyikli Baba Külliyesinde Yer Alan Çörten**

An Example of the Lion to Water Relationship and Its
Reflection on Architecture: The Rainwater Spout in the
Geyikli Baba Complex

Mürüvet HARMAN

Doç. Dr., ÇOMÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Assoc. Dr., ÇOMÜ Faculty of Arts and Sciences, Department of Art History
harmamuruvet@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6651-263X

DOI: 10.56720/mevzu.1114107

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 09 Mayıs / May 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September 2022

Atıf / Citation: HARMAN, M. (2022). Aslan Su İlişkisi ve Mimariye Yansımasına Dair Bir Örnek: Geyikli Baba Külliyesinde Yer Alan Çörten. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (Eylül 2022): 71-88. DOI: 10.56720/mevzu.1114107

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Suyun yaşamsal önemi, onunla ilgili çeşitli kültlerin oluşmasına vesile olmuştur. Pagan inançlarda ve tek tanrılı dinlerde su ile ilgili ritüeller ortaya çıkmış ve suyun kendisi bir semboller bütününe dönüşmüştür. Daha çok şifa, temizlik, arınma ve yaşam kaynağı olarak görülen su çeşitli canlılarla da ilişkilendirilmiştir. Bunlardan biri de aslandır. Özellikle su ile ilgili mimari tasarımlarda bir bezeme ögesi veya işlevsel bir öge olarak aslana sıklıkla yer verilmiştir. Bu makalede öncelikle aslan ile su arasında nasıl bir bağ kurulduğu, tarihsel süreci ve mimariye yansıması tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak Bursa'da Gürsu İlçesi'nde yer alan ve aslında bir tarikat yapısı olan Geyikli Baba Külliye'ndeki aslan başı şeklindeki çörten üzerine değerlendirme yapılmıştır. Bu örneğin değerli kılan ise devşirme bir malzeme olması ve yeniden işlevselleştirilmesidir. Bu nedenle çalışmada söz konusu çörtenin bu dönüşümü de irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Su, çörten, aslan, işlev.

Abstract

The vital importance of water has been instrumental in the formation of various cults related to it. Rituals related to water have emerged in pagan beliefs and monotheistic religions, and water itself has turned into a set of symbols. Water, which is seen as a source of healing, cleaning, purification and life, has also been associated with various living things. One of them is the lion. Especially in architectural designs related to water, the lion is often used as a decoration or a functional element. In this article, first of all, it was tried to determine what kind of a connection was established between the lion and water, its historical process and its reflection on architecture. Secondly, an evaluation was made on the rainwater spout in the shape of a lion's head in the Geyikli Baba Complex, a shrine in the Gürsu District of Bursa. What makes this example valuable is that it is a spolia. For this reason, this transformation of the rainwater spout in question was also examined in this study.

Keywords: Water, rainwater spout, lion, function.

Giriş

Su hayati öneme sahip olduğu için insanlık tarihi boyunca her kültür ve toplumda özel bir konuma sahip olmuştur. Bu nedenle erken dönemlerden itibaren su ile ilgili kültürler ortaya çıkmıştır. Neredeyse bütün dünyada hayatın, arınmanın, temizliğin ve saflığın simgesi olarak kabul görmüştür. Suyun hem yaşamsal fonksiyonu hem de sembolik özellikleri onunla ilgili yapıların şekillenmesini de etkilemiştir. Doğal su kaynakları, nehirler ve göller doğaüstü varlıklarla ilişkilendirilmiş ve kutsiyet kazanmıştır. Yine meydan çeşmeleri, kaplıcalar ve hamamlar şifa ve hijyen merkezleri olarak hizmet vermişlerdir. Bunun neticesinde söz konusu yerler su kültürü ile ilişkili inançlar doğrultusunda tanrı, tanrıça veya perilerin mekânları; aynı zamanda banilerinin gücünün simgesi olmuşlardır. Buralar tanrı ve tanrıçaların heykelleri/kabartmaları veya tasvirleri ile bezenmiştir. Suyu yüklenen bu anlam tek tanrılı dinlerde de devam etmiştir. Özellikle Hıristiyanlık ve İslâm'da hem bir ritüele (vaftiz) hem de ritüel için gerekliliğe (abdest) dönüşmüştür. Yine İslâm dünyasında hastalık tedavisinde bir araç olarak kullanılması suyun sağlık ilgili bir özelliğe büründüğünü göstermektedir. Yine hem çok tanrılı hem de tek tanrılı dinlerde su ile çeşitli canlılar arasında bir bağ kurulmuş, su ile ilgili yapılarda bunlara da yer verilmiştir. Bunların içerisinde özellikle aslan; hem en erken örnekler arasında yer alması ve günümüze kadar kesintisiz kullanılması hem de çoklu simgeselliğiyle ön plana çıkmaktadır.

1. Aslan Su İlişkisi ve Mimariye Yansıması

Neredeyse bütün kültür ve inançlarda hayatın, temizliğin, arınmanın ve saflığın sembolü olarak görülen su; özellikle yaratılış (dolayısıyla yaşam kaynağı) ile ilgili mitoslarda var olan ilk unsurlardan birisidir. Yaşamın oluşmasını ve devamlılığını sağlayan su; doğal olarak birçok kültürde doğrudan hayat kaynağı olarak görülmüş ve bununla ilgili inanç ve ritüeller ortaya çıkmıştır. Ve bazı canlılar ile su arasında bağlantı kurulmuştur. Ejderha ve balık bunlar arasında sıklıkla yer alanlardır. Lâkin genellikle gücün, kudretin, güneşin, yiğitliğin vb. sembolü olan aslan da kimi uygarlıklar da suyla birlikte yeniden yorumlanmış ve su mimarisinde kullanılmıştır.

Elimizdeki veriler aslanın su ile ilişkisinin en erken Mezopotamya Uygarlıkları'nda kurulduğunu göstermektedir. Mezopotamya'da tanrı Enki yeraltı

tatlı su okyanusunun (Abzu) tanrısıdır ve Enki'nin Eridu'daki E-abzu tapınağının girişinde iki büyük taş aslan heykeli yer almaktadır (Black & Grenn, 2008, s. 118-119). Böylece aslan bir su tanrısının koruyucusu olarak tapınaktaki yerini almıştır. Yine Lagaş (Tello)'ta yapılan kazılarda bir bahçede kanalların alt kısmı çifte aslanla süslü bir çeşmenin varlığı ortaya çıkarılmıştır (Tikkanen, 2021). M.Ö. 3000'lere tarihlenen bu su yapısı aslanın çeşme mimarisindeki ilk örneği olması bakımından önem arz etmektedir. Belki de bu durumun nedenlerinden biri Mezopotamya Uygarlıkları'na ait mitlerde yer alan tufan olgusudur. Kontrolsüz suyun zaman zaman yol açtığı yıkıcılık neticesinde aynı bölgede güç ve kudret simgesi olan aslan; suyun kontrol altı alınmasının bir göstergesine dönüşmüş olmalıdır.

Aslanın bir su tanrısı veya tanrıçası ile münasebeti Mısır Uygarlığı'nda da vardır. Nem, çiğ ve yağmurun tanrıçası olan Tefnut aslan başlı olarak tasvir edilmiştir. İlginç biçimde onunla ilişkili olan ve Leontopolis'teki Delta'da yer alan tapınakta bir çift aslan tapımı gelişmiştir (George, 2005, s. 156). Tıpkı Mezopotamya'da olduğu gibi Mısır'da da aslan doğrudan su ile bağlantılı bir tanrıça ve onun kültüründe yer almıştır. Buna ek olarak aslan başı şeklinde çörtenler de yapılarda kullanıma girmiştir. Örneğin Dendarah ya da Hathor Tapınağı olarak adlandırılan komplekste aslan başı şeklinde çörtenlere rastlamak mümkündür. Bu durum özellikle yağmur tanrıçası Tefnut'u işaret etmektedir. Çünkü çörtenler yapıların örtü sistemlerindeki yağmur sularının yapıya zarar vermeden dışa doğru aktarımını sağlamaktadır. Bu da aslan ve suyun kontrolü arasındaki bağlantıyı açıkça göstermektedir.

Aslanın çeşme ve çörtenlerdeki varlığı Yunan ve Roma'da da devam etmiştir. Aslan başı şeklinde çörten kullanımını Mısır'dan devralan Yunan Uygarlığı bunları bir koruyucu unsur olarak tapınaklarda da kullanmıştır (Darnell, 1995, s. 52-53) (Görsel 1).¹ Yine aslan bu iki kültürde çeşme mimarisinde sıklıkla kullanılan canlılar arasındadır. Özellikle kentlerin meydanlarında yer alan (Kobusch, 2020, 69-84) çeşmelerde aslan yüzü (maskesi), çeşme musluğu/lülesi olarak kullanılmıştır (Richardson, 1900, s. 468) (Görsel 2). Suyun Yunan kültüründe bir temizlenme ve arınma aracı olduğu, bununla ilgili ritüellerin geliştiği göz önüne alındığında (Ehrenheim vd., 2019, s. 1-31) aslanın

¹ Yunan tapınak mimarisinde çörten sima olarak adlandırılmaktadır.

da bu bağlamda çeşme mimarisinde kullanıldığını söylemek doğru olacaktır. Hijyen ve şifa bulunan su kültürünün var olduğu (Kullberg, 2016, s. 155-156)² Roma'da da aslan çörten ve çeşmelerde yer almıştır (Longfellow, 2012, s. 146).

Çok tanrılı inançlarda olumlu anlamlar yüklenerek su ile ilgili mimari öğelerde karşımıza çıkan aslan; Hıristiyanlığın egemen olduğu kültürlerde de varoluşunu devam ettirmiştir. Lâkin yüklendiği manalar farklılaşmıştır. Öncelikle Kutsal Kitap (Kitab-ı Mukaddes) içerisinde yer alan çeşitli anlatılarla aslan dualist yapıda bir canlı olmuştur. İsa, İncil yazarı Markos (kanatlı aslan), bazı azizlerin ve şeytanın simgesi olan aslan bu özelliği ile tasvirlerde ve yer aldığı yapılarda konulara göre anlam kazanmaktadır (Hall, 1974, s. 193; Hall, 2018, s. 33-34). Bu nedenle Erken Hıristiyanlık ve Bizans'ta aslan ve su arasında nasıl bir bağ kurulduğuna dolayısıyla yüklendiği anlamlara bakmak önemlidir.

---

² Hijyen ve şifa anlayışının Roma hamamlarında var olduğu ve bu nedenle bu hamamlarda sık sık Asklepios ve Hygieia heykellerine yer verildiği bilinmektedir (Kullberg, 2016, s. 155-156). Bu nedenle suyun bir şifa ve hijyen aracı olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Görsel 1: Çörten, M.Ö. 4.yüzyıl, Asklepios Tapınağı (Robert Consoli-
<https://samothrace.emory.edu/when-it-rains-it-roars-drawing-a-lions-head-water-spout>, erişim tarihi 20.12.2021).

Görsel 2: Aslan yüzü şeklinde muslukların/lülerin olduğu meydan çeşmesini gösteren bir resmin üzerinde yer aldığı Hydria, M.Ö. 6. yüzyıl, British Museum.

Bilindiği gibi Erken Hıristiyanlıktan itibaren su Kutsal Kitap ve ritüeller merkezli olarak önem atfedilen bir unsurdur. Yeni Ahit'te sudan ve Ruh'tan doğmayan bir kimsenin Tanrı'nın egemenliğine giremeyeceği sözü ile suya yapılan vurgu (Yuhanna 3: 5), cennette yer alan dört ırmak ve onun sularının dünyayı sulaması, yine cennette yer alan hayat çeşmesi veya çeşmeleri, vaftiz ve yeniden doğumu simgeleyen su (özellikle Hz. İsa ve Meryem Ana'nın yaşam çeşmesi olarak görülmesi), yaşam çeşmesi için özel günün oluşması ve kutlanması (*Zoodokhos Pege*) bunu gözler önüne sermektedir (Underwood, 1950, s. 41-38; Talbot, 1957, s. 1-16; Shilling, 2016, s. 208-228). Dini yönden böylesine önem atfedilen su bir yandan da günlük yaşamın olmazsa olması konumunu sürdürmüştür. Bu nedenle hem dini hem de profan su yapıları inşa edilmiştir. Bunlardan bazılarında aslan figürü de yer almaktadır.

Aslan Bizans mimarisinde en çok çörten olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında 5-6. yüzyıla kadar aslan başı şeklindeki çörtenler pek kullanılmamıştır. Ancak yapıların örtü sistemlerindeki değişiklik nedeniyle (kırma çatıdan tonoz ve kubbeye geçiş) 6. yüzyıl itibariyle bunlar tekrar kullanılmaya başlanmıştır. İlk dönemlerde Sasani etkisi görülen aslan şeklindeki çörtenlerin stilistik gelişimi değişime uğramıştır (Niewöhner, 2016, s. 168, 176-177). Zamanla kendine has özelliklere kavuşan çörtenlerde genellikle dişlerini gösteren aslan betimlemeleri vardır. Böyle yapılmalarının nedeni ise hem korkutucu (yapıyı görenler için bir uyarı) hem de koruyucu bir anlama büründürülmeleridir (Görsel 3). Bizans'ta aslanlar sadece çörtenlerde değil çeşmelerde de kullanılmıştır. Özellikle musluklarda/lülelerde çeşmeden su alanları ürkütmecek bir biçimde daha naif betimlemelere gidilmiştir (Niewöhner, 2016, s. 168, 176-177).³ Söz konusu örnekler Bizans dünyasında aslanın en azından su ile ilgili yapılarda daha olumlu anlamlar yüklenerek çörten ve çeşme olarak kullanıldığını göstermektedir (Görsel 4).

Görsel 3: Aslan başı şeklinde çörtenler, Hasios Lukas Manastırı, 10. yüzyıl (Anonim).

³ İlginç bir biçimde çeşmelerde kullanılmayan aslan maskesi şeklindeki lüle/musluk ögesi farklı bir alanda kendine yer bulmuştur. Aslan figürü (maskeleri) antik dönemin uzantısı ya da etkisi olarak geç dönem Bizans resim sanatında yer almıştır (Mouriki, 1981, s. 307-388).

Görsel 4: Phiale, Büyük Lavra Manastırı, 11. yüzyıl (L. Bouras, 1979).

Bizans'la çağcıl olan Avrupa'ya baktığımızda ise aslanların hem çeşmelerde hem de "Gargoyle Heykeller" olarak mimaride yoğun olarak kullanıldıkları görülmektedir. (Yonuk, 2012, s. 27-37; Freeman, 2019, s. 105-132). Ancak Bizans'ın tersine Avrupa'da aslan şeklindeki gargoyeler (diğerleri de dahil) Ortaçağ dünyasının zengin mitik-dini yaratıkları arasında yer almaktadır ve genellikle uyarıcı bir unsur olmuşlardır. Bunlar stilistik bakımdan korkutucu oluşları ile ön plana çıkmaktadırlar. Bu özellikleri ile inananlara bir mesaj vermiş, özellikle günahkârların başına neler gelebileceğini ya da bir günahkârın kaderinin sonunu hatırlatmışlardır. Çünkü "Gargoyle Heykeller" aslında günahlarından dolayı kınanmış ruhları temsil etmektedirler (Aslan, 2019, s. 27). Dini mesajın dışında Ortaçağ sonrasında aslan özellikle bir süsleyici öğe olarak meydan ve bahçe çeşmelerinde sıklıkla kullanılmaya devam etmiştir (Mandel, 2001, s. 10-16).

Avrupa ve Bizans ile eş zamanlı olan İslâm dünyasında da aslanın su mimarisinde kullanımı Ortaçağ ile birlikte başlamaktadır. Özellikle kozmolojik, astrolojik, mitolojik, sembolik, ve tılsım amacıyla yapılmış birçok figürün

mimaride kullanıldığı Anadolu Selçuklu ilk akla gelen uygarlıktır. Kervansaray, han gibi yapılarda aslan şeklinde çörtenler yer almaktadır.⁴ Bunlar yağmur yani su ile ilişkili olarak hayrı, bereketi ve rahmeti sembolize ettiği gibi yapılarda koruyucu olarak da kullanılmıştır. Çünkü bunlar geçenlere uyarı verecek biçimde daha çok yapıların ana cephelerine konumlandırılmıştır (Altın, 2019, s. 52-53) (Görsel 5). Fakat kimi araştırmacılar aslanın su ile ilgili mimari bir öge olarak Anadolu'da kullanımını; şaman inancı ve bunun özellikle İslâm tarikatları üzerindeki etkisinin bir sonucu şeklinde değerlendirmiştir (Öney, 1969, s. 40).⁵

Görsel 5: Aslan şeklinde çörten, Tuzhisarı Sultan Hanı, 13. yüzyıl (A. Altın, 2019).

Aslan Ortaçağ ve sonrasında İslâm çeşme mimarisinde de kendine yer bulmuştur. Örneğin 14. yüzyıla tarihlendirilen ve Nasîriler tarafından

⁴ Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu sanatı ve mimarisinde aslan el sanatlarından mimariye neredeyse her alanda karşımıza çıkmaktadır (Öney, 1969; Arslan, 2014; McClary, 2015; Erdal, 2017; Marangoz, 2019). Bu nedenle aslan çoklu anlamlar yüklenmiş bir öge olup her sanat eserinde bağlamına göre değerlendirilmelidir.

⁵ Söz konusu yaklaşımda aslan figürünün yer aldığı yapılar ile tarikatlar arasında nasıl bir bağlantı olduğuna değinilmemiştir. Bu da Şamanizm, tarikat ve aslan bağlantısını sorunlu hale getirmektedir.

yaptırılan aslanlı çeşme bunlar içinde en çok bilinenidir.⁶ Anadolu'ya baktığımızda ise 13. yüzyıldan itibaren çeşmelerde aslana hem bir heykel hem de kabartma tasvir olarak yer verilmiştir. Örneğin Diyarbakır'da yer alan ve 13. veya 19. yüzyıla tarihlenen⁷ Aslanlı Çeşmesi'nin lüleleri/muslukları aslan heykeli şeklinde tanzim edilmiştir.⁸ Lülesi/musluğu aslan heykeli şeklinde düzenlenen diğer bir örnek ise Nevşehir Hacıbektaş Külliyesi'nde yer alan ve 1554'te tarihlenen Aslanlı Çeşme'dir. Özellikle geç dönem Osmanlı dünyasında aslan şeklinde lüleye/musluğa sahip birçok çeşme karşımıza çıkmaktadır. Bunların çoğu Levanten ya da gayri müslimlerin evlerinin bahçelerinde yer almaktadır (Tanman, 1990, s. 19-28). Yine Uşak Sivashlı İlçesi Hacım Köyü'nde hemen lülesinin/musluğunun üzerinde aslan kabartması bulunan aslanlı çeşme (Acar, 2018, s. 607-640), Tokat'ın Niksar İlçesi'nde, Hükümet Binası'nın yakınlarında bulunan ve üzerinde diğer figürlerle birlikte aslanın da yer aldığı çeşmeler (Bayhan& Salman, 2011, s. 21) (Görsel 6-7) ve Yunanistan Katerin'deki Abdullah Baba Tekkesi'ndeki (19. yüzyıl) çeşme bu uygulamanın sadece belli bir kesimle sınırlı kalmadığını Anadolu ve Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinde de var olduğunu göstermektedir.⁹

---

⁶ Eldeki bazı veriler aslanın çeşme yapılarında 10. yüzyıldan sora kullanılmaya başladığını göstermektedir. Örneğin 11-12. yüzyıla tarihlenen (Fâtimî Dönemi [909-1171]) ve bugün Berlin İslam sanatları Müzesi'nde yer alan (I. 1579 katalog kayıtlı) bronz aslan bir çeşme parçası olarak değerlendirilmektedir.

⁷ Bu çeşmenin tarihlendirilmesinde farklı yaklaşımlar söz konusudur. Özellikle aslan heykellerinin üslubu ve mimari özellikler 13. ve 19. yüzyıl gibi farklı tarihlerin verilmesine yol açmıştır

⁸ Diyarbakır'da yer alan aslan heykelleri Mardin Sultan Salih Köşkü Selsebili (13. yüzyıl), Nevşehir Hacıbektaş Külliyesi Aslanlı Çeşme, Yunanistan Korinthos Çeşmesi ve İspanya Nure Sarayı Çeşmesi ile benzerlik göstermektedir (Yıldız, 2011, s. 247-248).

⁹ Aslanın çörtlen ve çeşme dışında kullanıldığı diğer bir yapı türü ise su kemerleridir. 18. yüzyıla tarihlenen bir su kemeri üzerinde aslan başı şeklinde konsollara yer verilmiştir (Şahin & Sönmezer, 2017, s. 105-140). Bu yapı aslanın çeşme ve çörtlenler dışında su ile ilişkili kullanıldığı farklı bir örnek olması bakımından dikkat çekicidir.

Görsel 6: Aslanlı Çeşme, 1554 (Anonim).

Görsel 7: Uşak Sivashlı İlçesi

Hacım Köyü, 19.-20.yüzyıl (Anonim).

Aslanın uzun bir dönem çeşmelerde kullanılması hem dini yaklaşımlar hem de dönemsel beğenilerle ilgili görülmektedir. Çünkü özellikle Anadolu'da aslanağzından su içilmesi şifa kabul edilmiş ve bunlardan akan suyla abdest alınması makbul sayılmıştır (Parlar, 2001, s. 123). Yine birçok kaplıcada şifalı sular aslanağzından aktılmaktadır. Buradan içen su ile aslan gibi güçlü olunacağına ve bunlardan akan suyun olduğu yerde yıkanılınca gerçekten temizleneceğine inanılmıştır (Aksel, 2010, s. 71-72). Geç dönemde yaygın olarak kullanılması ise aslanın çeşme mimarisinde popüler bir figür halini aldığını işaret etmektedir. ,

2. Geyikli Baba Külliyesinde Yer Alan Aslan Şeklindeki Çörtlen

Bursa'nın Gürsu İlçesi'ne bağlı Baba Sultan Köyü'nde yer alan Geyikli Baba Külliyesi erken Osmanlı döneminde inşa edilmiş olup; türbe, cami, hamam, tekke ve hazireden meydana gelen bir yapı topluluğundan ibarettir. Tarihi kaynaklar gezgin dervişler arasında yer alan Geyikli Baba ve onun adı-

nı taşıyan külliyeinin banisinin Orhan Gazi olduğu bilgisine yer vermektedir (Ocak, 1996, s. 45-47; Tanman, 1996, s. 47).

Günümüze kadar birçok tamirat geçiren yapı topluluğu mimari özellikleri ile hem erken ve hem de geç devir Osmanlı mimarisini yansıtmaktadır. Ancak Cumhuriyet döneminin başlarında geniş hazire yok edilmiş, yine tekkelelerin kapatılmasından sonra derviş hücreleri, selamlık, mutfak vb. tekke birimleri de ortadan kalkmıştır (Tanman, 1996, s. 47-49). Söz konusu külliyeinde dikkati çeken diğer bir husus ise külliyeinin çeşitli yerlerine dağılmış sütun başlığı, korkuluk levhası parçaları, aslan başı biçiminde çörtlen vb. Bizans dönemine ait mimari öğelerdir. Bu durum yapının inşa edildiği yerde daha önce manastır türünden bir Bizans dini yapısının bulunduğunu düşündürmektedir (Tanman, 1996, s. 47-49). Bunlar içerisinde aslan başı biçimindeki çörtlen, işçilik, aslan-su ilişkisi ve bunun Bizans'tan günümüze kadar yansıması dolayısıyla işlevsel dönüşümü göstermesi bakımından önemlidir.

Ağız açık dişleri gözüdür biçimde verilmiş aslan başı şeklindeki çörtende kazıma tekniği ile gözler ve yeleler de belirgin bir biçimde vurgulanmıştır. Bu özellikleri ile İznik Arkeoloji Müzesi'nde yer alan kimi Bizans devri çörtlenlerine benzemektedir (Niewöhner, 2016, s. 171). Külliyeinde çörtlen çeşme olarak yeniden kullanıma sokulmuştur.¹⁰ Caminin girişinin hemen sağında yer alan çeşme aslında bir istinat duvarının parçasıdır. Oldukça alçak bir kotta ve takribi 1 m. lik yükseklikte olan bu duvar cami-tevhidhâne binası ile sonlanmaktadır. Çeşmede dikkati çeken diğer bir husus farklı devşirme malzemelerinin de kullanılmasıdır. Çeşmede kırık bir korkuluk parçası aslanın hemen sağına, bescmelenin yer aldığı kitabe aslanın üst kısmına yerleştirilmiştir. Geri kalan kısım ise taş, beton ve harçla yapılmıştır. Çeşmenin kurnası ise olasılıkla Bizans vaftiz kurnası olan bir parçadır. Daha önce burada yapılan saha çalışmalarında çeşme olarak kullanılan çörtlenin mimari bakımdan farklılık arz ettiği görülmektedir. En azından eldeki görsel veriler çeşmede demir ferforjeler ve çinilerin? kullanımını yani çeşmenin yakın bir zamanda tadilat geçirdiğini bize göstermektedir (Görsel 8-10).

---

¹⁰ Çörtene çeşme işlevinin ne zaman kazandırıldığı belli değildir.

Görsel 8: Geyikli Baba Külliyesi'nde yer alan çeşme (Mürüvet Harman, 2021).

Görsel 9: Geyikli Baba Külliyesi'nde yer alan çeşmeden detay (Mürüvet Harman, 2021).

Görsel 9: Geyikli Baba Külliyesi'nde yer alan çeşmenin eski hali (M. Baha Tanman Arşivi)

Ortaçağ sonrası Anadolu su mimarisinde figüratif kullanımın azlığı göz önüne alınca Bizans'tan geriye kalan bir eserin bağlamından koparılmadan yeniden işlev kazandırılması bu çeşmeyi ilginç kılmaktadır. Tabii ki bunda Geyikli Baba Külliyesi'nin kurulduğu alanda yer alan Bizans yapılarına ait mimari öğelerin devşirme malzeme olarak kullanılması etki etmiş olmalıdır. Lâkin çörtenin çatıda değil de çeşmede kullanılması ilginçtir.¹¹ Çünkü kimi tarikat yapılarında Bizans çörtenleri işlevine uygun bir biçimde değerlendirilmiştir. Örneğin İstanbul Merdiven Köyü'nde yer alan Şahkulu Tekkesi'nin ikametgâh binasında maalesef günümüze ulaşmamış aslan başı şeklinde bir çörtenin varlığı bilinmektedir (Tanman, 1992, s. 328).¹² Bu durum Geyikli Baba Külliyesi'ndeki çeşmenin farklı yaklaşımlarla yapıldığını düşündürmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı'da özellikle Bektaşî tarikatına ait kimi tekkelerde aslan

¹¹ Bu yapıda yer alan ve yeniden işlevselleştirilen aslan şeklindeki çörtenin bir benzeri Bizans'ta da vardır. 15. yüzyıla tarihlenen Kıbrıs'taki Aya Napa Manastırı'nda aslan şeklindeki bir çörten çeşmeye dönüştürülmüştür (Niewöhner, 2016, s. 163-181).

¹² Söz konusu bu yapı da tıpkı Geyikli Baba Külliyesi gibi eski bir Bizans yapısının yerine kurulmuştur.

çeşmelerde kullanılmıştır. Nevşehir'deki Pir Evi ve Yunanistan Katerin'deki Abdullah Baba Tekkesi'ndeki çeşmeler bunlar arasında en çok bilinenleridir. Bu yapılarda aslanlar ya heykel ya da kabartma olarak yer almıştır (Tanman, 1990, s. 19-28).¹³ Aslanın Bektaşî tarikatında doğrudan Hz. Ali'nin sembolü olması çeşmelerde neden kullanıldığını açıklamaktadır. Daha önce değindiğimiz gibi gezgin derviş olan ve geyiklerle olan ilişkisi (geyiklere binme veya geyik postu ile gezme) ile ünlü olan Geyikli Baba'nın kimliği ve bir tarikat yapısı olması bir çörtlenin çeşme olarak yeniden kullanımını aydınlatmaktadır. Ancak burada aslana bir anlam yüklenip yüklenmediğini söylemek zor olacaktır. Yine de aslan başı şeklindeki çörtlenin çeşmeye dönüştürülmesi kültürel sentezlenmeye bir örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda devşirme uygulamasını yakın zamanlarda devam ettiğini ve İslâm topraklarındaki figürlü sanat eserlerine bakış açısını göstermektedir. Belki de bu yapının tarikatlarla olan ilişkisinden de kaynaklanmaktadır. Yine aslanağzından akan sudan içilen suyun insana güç vereceği ve bundan akan suyla alınan abdestin makul görülmesi çörtlenin çeşmeye dönüştürülmesinde etki etmiş olmalıdır.¹⁴

Değerlendirme

Erken dönemlerden itibaren yaşamsal önemi nedeniyle bir kült ögesine dönüşen su neredeyse bütün uygarlıklarda önemli bir yer işgal etmektedir. Bu özelliği ile su ile ilgili yapılar özenle inşa edilmiş ve özellikle inanç merkezli olanlarda çeşitli bezeme öğelerine yer verilmiştir. Tanrı, tanrıça, peri veya çeşitli hayvanlarla süslenen bu yapılarda suyun ehemmiyeti bir kez daha vurgulanmıştır. Söz konusu süsleme öğelerinden biri de aslan olmuştur. Mezopotamya, Mısır, Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında aslan başlı başına çörtlen ya da çeşme mimarisinin bir parçası olarak kullanılmıştır. Doğrudan suyla veya su ile ilişkili tanrı/tanrıçalarla birlikte ele alınan aslan bu özelliğini uzun bir dönem kesintisiz sürdürmüştür. Hıristiyanlık ve İslâm gibi tek tanrılı dinlerin varlığı bile bu duruma engel olmamış aksine yeniden anlamlandırılarak su ile bağlantılı kullanılmaya devam etmiştir. Bizans, Ortaçağ Avrupa ve

¹³ Bu yapılar dışında geç dönem Osmanlı dünyasında aslan şeklinde lüleye/musluğa sahip bir çok çeşme karşımıza çıkmaktadır. Bunların çoğu Levanten ya da gayri müslümlerin evlerinin bahçelerinde yer almaktadır (Tanman, 1990, s. 19-28).

¹⁴ Söz konusu külliyyede ibadet öncesi abdest için yapılmış şadırvan yoktur. Bu çeşmenin abdest için kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir.

İslâm dünyasında aslan, aynı mimari öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal olarak dönemsel ve dini anlamlar yüklenmiştir. Özellikle çörten ve çeşmelerde sıklıkla kullanılan aslan figürü koruyucu, korkutucu, anımsatıcı, tılsım özelliği olan şifa ve güç veren, temizlik sağlayan bir unsur olarak yapılarda yerini almıştır.

Bugün Baba Sultan Köyü'nde yer alan Geyikli Baba Külliyesi'nde çeşme olarak kullanılan Bizans devri çörteni aslan-su ilişkisinin günümüze yansımış bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Bağlamından koparılmadan yeniden işlevselleştirilmesi bu çörteni ön plana çıkaran özelliklerin başında gelmektedir.

Kaynakça

- Acar, T. (2018). *Uşak Çeşmeleri. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 7/1, 607-640.
- Aksel, M. (2010). *Türklerde Dinî Resimler. Yay. Haz. Beşir Ayoazoğlu, İstanbul: Kapı Yayınları.*
- Altın, A. (2019). 12-14. Yüzyıl Türk-İslam Mimarisi ile Gotik Mimarisindeki Figürlü Yağmur Olukları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi. *Art-Sanat*. 19-56.
- Arslan, A. (2014). *Konya Çevresi Bizans Dönemi Mimari Plastiği. Doktora. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.*
- Bayhan, A. A. & Salman, F. & Çelik, A. (2012). *Çankırı'dan Birkaç Figürlü Plastik Bezeme. Sanat Dergisi*. 20, 13-243.
- Black, J. & A. Green (2008). *Gods, Demons, and Symbols of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary. London: British Museum Press.*
- Bouras, L. (1979). *Δελτίον XAE 9 (1977-1979), Περίοδος Δ' . Στη μνήμη της Μαρίας Γεωργίου Σωτηρίου (1888-1979)*. 63-75.
- John, C. D. (1995). *Hathor Returns to Medamûd. Studien zur Altägyptischen Kultur*, 22, 47-94.
- Ehrenheim, H., vd. (2019). *Water at Ancient Greek Sanctuaries: Medium of Divine Presence or Commodity for Mortal Visitors?. Journal of Archaeology and Ancient History*, 26, 1-31.

- Erdal, O. (2017). *Selçuklu Silisli Seramik Biblo Geleneğinin Sanatsal Tasarım Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Freman, E. (2019). *A Fountain Basin Sculpted By Drudus De Trivio (flc 1230-40): A Reconsideration*. *The Antiquaries Journal*. 99, 105-132.
- Hall, J. (2018). *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art*. New York-London: Routledge.
- Hard, G. (2005). *The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*. New York-London: Routledge.
- Kobusch, P. (2020). *Fountains and Basins in Greek Sanctuaries On the Relationship Between Ritual Performance and Architecture*. Ed. Nicola Chiarenza. *The Power of Urban Water Studies in Premodern Urbanism içinde* (ss. 69-84). De Gruyter.
- Longfellow, B. (2012). *Roman Fountains in Greek Sanctuaries*. *American Journal of Archaeology*. 116/1, 133-155.
- Mandel, C. (2001). *The Zodiacal Virgo On The Neptune Fountain in Florence*. *Notes in the History of Art*. 21/1, 10- 16.
- Marangoz, E. B. (2019). *Konya ve Merkez İlçelerindeki (Karatay, Meram, Selçuklu) Anadolu Selçuklu Dönemi Sütun ve Sütunçe Başlıkları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Niewöhner, P. (2016). *Zoomorphic Rainwater Spouts*. Ed. Brooke Shilling. *Fountains and Water Culture in Byzantium içinde* (ss. 163-181). Cambridge University Press.
- McClary, R. P. (2015). *The Rûm Saljûq Architecture of Anatolia 1170-1220*. The University of Edinburgh, PhD.
- Mouriki, D. (1981). *Το εικονογραφικό θέμα του προσώπειου στις τοιχογραφίες του Μυστρά. Πολιτισμικές απηχήσεις ενός κλασικού εικονογραφικού θέματος στην ύστερη βυζαντινή ζωγραφική (πίν. 83-94)*. Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας. 10, 307-338.
- Nabiyeova, K. (2017). *Gotik Heykelcilikte "Gargoyle Heykeller" Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.

- Ocak, A.Y., (1996). *Geyikli Baba. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 14, s. 45-47.*
- Öney, G. (1969). *Anadolu Selçuk Mimarisinde Arslan Figürü. Anadolu. 13, 1-41.*
- Parlar, G. (2001). *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.*
- Richardson R. B. (1900). *The Fountain of Glauce at Corinth The Fountain of Glauce at Corinth. American Journal of Archaeology. 14/1, 19-50.*
- Shilling, B .(2016). *Fountains of Paradise in Early Byzantine Art, Bomilies and Hymns. Ed. Brooke Shilling, Fountains and Water Culture in Byzantium içinde (ss. 208-228). Cambridge University Press.*
- Şahin, S. & Ş. Sönmezer (2017). *Osmanlı Mimarisinde Figürlü Tasvir Sanatı Hakkında Daha Önce Bilinmeyen Bir Örnek: I. Mahmut Su Kemerli. Sanat Tarihi Yıllığı. 26, 105-140.*
- Talbot, C. (1957). *The Fountain of Life: A Greek Version. Bulletin of the History of Medicine. 31/1, 1-16.*
- Tanman, M. B., (1990). *Yunanistan'da, Katerin'de Abdullah Baba Tekkesi. Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi. 9, 19-28.*
- Tanman, M. B., (1992). *İstanbul/Merdivenköyü'ndeki Bektaşî Tekkesi'nin 'Meydan Evi' Hakkında. Semavi Eyice Armağanı - İstanbul Yazıları. 317-342.*
- Tanman, M. B., (1996). *Geyikli Baba Külliyesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 14, 47-49.*
- Tikkanen, A. (2021, Aralık 15). *Fountain. Encyclopaedia Britannica (<https://www.britannica.com/art/fountain>, erişim tarihi 25.12.2021).*
- Underwood, P. A. (1950). *The Fountain of Life in Manuscripts of the Gospels. Dumbarton Oaks Papers. 5, 41-138.*
- Yıldız, İ. (2011). *Diyarbakır'ın Çeşmelerinden Farklı Bir Örnek Aslanlı Çeşmesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 20, 242-254.*
- Yonuk A. A. (2012). *Mimarinin Efendi ve Köleleri: Gargoyle Heykeller. Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi. 8, 27-37.*